

MATEUSZ PRZYTULSKI OP*

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

e-mail: m.przytulski@dominikanie.pl

ORCID 0000-0002-2764-862X

INSTYTUCJE KANONICZNE WYŁĄCZAJĄCE OBOWIĄZYWALNOŚĆ PRAWA KOŚCIELNEGO W SYTUACJI NIEMOŻNOŚCI JEGO ZACHOWANIA

Treść: Wstęp. – 1. Dyspensa. – 1.1. Pojęcie dyspensy. – 1.2. Podmiot udzielający dyspensy. – 1.3. Adresat dyspensy. – 1.4. Cechy specyficzne dyspensy. – 2. Dysymulacja. – 2.1. Pojęcie dysymulacji. – 2.2. Podmiot dokonujący dysymulacji. – 2.3. Przedmiot dysymulacji. – 3. Tolerancja. – 3.1. Pojęcie tolerancji. – 3.2. Podmiot tolerujący. – 3.3. Przedmiot tolerancji. – 3.4. Instytucja tolerancji w aktualnym prawodawstwie. – 4. Epikeia. – 4.1. Epikeia w doktrynie kanonistycznej. – 4.2. Podmiot epikei. – 4.3. Przedmiot epikei. – Zakończenie.

Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie trzech instytucji obecnych w prawie kanonicznym, które pozwalają wiernym na odstępnie od obowiązującego *rigor iuris*. Są to: dyspensa, dysymulacja i tolerancja. Dodatkowo omówiona zostanie także epikeia, która choć nie jest instrumentem ściśle prawnym, to jednak, będąc sposobem postępowania powiązany z zagadnieniem moralności, dotyczy odniesienia człowieka do prawa. Wszystkie cztery figury nie są środkami znoszącymi ustawę kościelną, lecz tworzącymi stan prawny bądź faktyczny, który może być zarówno *praeter legem*, jak i *contra legem*. Zastosowanie tych narzędzi we właściwy sposób powoduje, że

* **Mateusz Przytulski OP**, mgr lic., Szkoła Doktorska – dyscyplina: prawo kanoniczne, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

niezachowanie prawa nie może być postrzegane jako niegodziwość czy przejaw anarchii, lecz przejaw elastyczności prawa kościelnego. Figury dyspensy, dysymulacji, tolerancji i epikei zostały wybrane do niniejszego artykułu, ponieważ stanowią bezpośrednią reakcję na sytuację niepozwalającą zachować dyspozycji obowiązującej ustawy kościelnej dla konkretnego przypadku. Następczy charakter zastosowania tych instytucji wobec sytuacji nieprawnej pokazuje ich ściśle powiązanie ze stanem faktycznym. Niniejsze opracowanie nie traktuje o innych przypadkach i instytucjach znoszących obowiązywanie ustawy kościelnej, takich jak np. przywilej czy wątpliwość prawna, ponieważ artykuł ten dotyczy jedynie instytucji stanowiących rozwiązanie sytuacji, w których wierny nie może sprostać wymogom ustawy kościelnej.

1. Dyspensa

Najbardziej rozpoznawalnym narzędziem elastyczności prawa kościelnego jest dyspensa. Jej zadaniem jest łagodzenie dyspozycji obowiązującej normy¹. Charakterystycznym rysem dla tej instytucji kanonicznej jest to, że decyzja o zniesieniu obowiązywalności normy dla danego przypadku nie podlega arbitralnej indywidualnej decyzji wiernych, lecz zarezerwowana jest dla kompetentnej władzy kościelnej². Z tej przyczyny podstawowe regulacje dotyczące dyspensy znalazły swoje miejsce w Kodeksie Prawa Kanonicznego³. Przepisy te znajdują się w rozdziale V księgi I „Przepisy ogólne” i obejmują kanony 85-93.

1.1. Pojęcie dyspensy

Pojęcie dyspensy pochodzi od łacińskiego *dispensare*, które oznacza dobre zarządzanie i zwalnianie od ciężarów. W kanonistyce, zgodnie

¹ G. DZIERŻON, *Dyspensa w kanonicznym porządku prawnym*, Warszawa 2020, s. 9.

² TAMŻE.

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317. Tekst łacińsko-polski: Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

z kan. 90 § 1 KPK 1983, pojęcie to oznacza rozluźnienie prawa czysto kościelnego w szczególnym przypadku dla proporcjonalnie ważnej i realnej (racjonalnej) przyczyny⁴. Jest to definicja, o której Ustawodawca kościelny postanowił w kan. 85 KPK 1983: „Dyspensa, czyli rozluźnienie ustawy czysto kościelnej w poszczególnym przypadku, może zostać udzielona przez tych, którzy posiadają władzę wykonawczą w granicach ich właściwości, a także przez tych, którym wprost lub w sposób dorozumiany przysługuje władza dyspensowania – bądź na mocy samego prawa, bądź na mocy zgodnej z prawem delegacji”⁵. Dyspensa jest więc udzielana przez kompetentny organ władzy kościelnej, stąd też jako taka jest ona aktem administracyjnym⁶. Należy w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, że dyspensa nie jest abrogacją (całkowitym zniesieniem) czy derogacją (częściowym zniesieniem) ustawy⁷. Jest to o tyle ważne, że zmiana lub zniesienie ustawy musi dokonywać się mocą władzy ustawodawczej, a dyspensa jest aktem władzy wykonawczej⁸. Dyspensa bowiem nie dotyka ustawy jako takiej i nie powoduje żadnej zmiany w jej mocy obowiązującej, lecz

⁴ J. KRAJCZYŃSKI, *Dyspensa*, w: *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 632; J. KRAJCZYŃSKI, *Władza dyspensowania proboszcza i innego prezbitera lub diakona*, *Prawo Kanoniczne* 55(2012) 4, s. 34.

⁵ Chociaż kodeksowe ujęcie dyspensy z kan. 85 KPK 1983 ujmuje ją jako rozluźnienie prawa czysto kościelnego, to w kanonistyce od dawna pojawia się zagadnienie dyspensy od prawa Bożego. T. Gałkowski precyzyjnie wskazał na źródło problemu tego zagadnienia: „Tematem kanonistycznym jest sama problematyka możliwości dyspensowania od prawa Bożego nie jako działania władzy, ale jako dotykająca podstawowego problemu, a mianowicie tego, czy prawo Boże jest dyspensowalne, czy też nie. To zagadnienie łączy się bezpośrednio z podstawowymi zasadami porządku prawnego, w którym, zgodnie z kryterium hierarchiczności władzy i aktów normatywnych, władza niższego rzędu działa w sposób podporządkowany władzy wyższej i jej aktom normatywnym”, T. GAŁKOWSKI, *Prawo Boże w kanonistyce*, Warszawa 2023, s. 149. Zob. także: T. GAŁKOWSKI, *Dyspensa od prawa Bożego*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 22(2013), s. 67-79.

⁶ V. DE PAOLIS, A. D'AURIA, *Le Norme Generali. Commento al Codice di Diritto Canonico*, Roma 2014, s. 256-257; J. KRAJCZYŃSKI, *Dyspensa*, kol. 633.

⁷ J. KRAJCZYŃSKI, *Dyspensa*, dz. cyt., kol. 633.

⁸ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 67; J. KRAJCZYŃSKI, *Dyspensa*, dz. cyt., kol. 632.

dotyka osób lub faktów prawnych, które uwalnia od ciężaru tejże ustawy. Dyspensa sprawia, że wydarzający się fakt o charakterze prawnym pomimo swojej sprzeczności z obowiązującym porządkiem prawnym staje się częścią tego porządku⁹. Instytucja ta bowiem jest źródłem subiektywnego prawa, gdyż daje upoważnienie do działania wbrew prawu, i tylko przejściowo¹⁰.

1.2. Podmiot udzielający dyspensy

Podmiotem, który może udzielać dyspensy, jest organ władzy wykonawczej Kościoła. Jest nim prawodawca, który posiada również władzę wykonawczą. Należy przy tym pamiętać, że władzę dyspensowania będą mieli także następcy prawodawcy na jego urzędzie oraz jego przełożeni, których władza z natury jest szersza¹¹.

Dzięki prymatowi Piotrowemu władza dyspensowania przypada Biskupowi Rzymu, co zostało podkreślone w kann. 331 i 333 § 1 KPK 1983¹². Jego kompetencje są najszerze. W czasach po Soborze Watykańskim II podczas prac nad stworzeniem nowego Kodeksu postanowiono, by mocno ograniczoną władzę dyspensowania rozszerzyć także na inne podmioty. Świadczy o tym czwarta zasada reformy Kodeksu: „Aby papież i biskupi zgodnie działali w dziedzinie pastoralnej i urząd pasterzy w sposób bardziej pozytywny ukazywali, niech uprawnienia dotychczas nadzwyczajne w dziedzinie dyspensowania od praw ogólnych staną się zwyczajnymi, z zastrzeżeniem dla najwyższej władzy Kościoła powszechnego i innych władz wyższych

⁹ M. PRZYTULSKI, *Dysymulacja czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa*, w: „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 33(2023) 23, s. 239; J. FORNÉS, *Legalidad y flexibilidad en el ejercicio de la potestad eclesialística*, *Ius Canonicum* 38(1998) 75, s. 143; E. BAURA DE LA PEÑA, *Le esigenze giuridiche nel rilascio di dispense*, *Ius Canonicum* [Escritos en honor de Javier Hervada. Volumen especial] (1999), s. 385.

¹⁰ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 67.

¹¹ M. ZABOROWSKI, *Dyspensa w prawodawstwie kościelnym*, *Prawo Kanoniczne* 56(2013) 1, s. 35.

¹² TAMŻE.

tylko tego, co ze względu na dobro wspólne wymaga wyjątku”¹³. Ten postulat odnowy prawodawstwa posoborowego pozwolił sprecyzować zakres władzy biskupa i jego urzędu¹⁴. Umożliwienie biskupom udzielania dyspens w zakresie do tamtego czasu nieosiągalnym z pewnością przyczyniło się do dobra dusz wiernych, którzy z różnych racji nie mogli sprostać wszystkim wymogom prawa. Chociaż jako zasadę ogólną Ustawodawca kościelny przyjął, że to biskup diecezjalny jest kompetentny do udzielania dyspens, nie jest to jednak wyłączna możliwość. Kanoniści stoją na różnych stanowiskach w tej sprawie. Często jednak autorzy przywołują, że wszyscy ci, którzy posiadają władzę własną, mogą udzielać dyspens od ustaw powszechnych i partykularnych. Mogą to być więc także prałaci personalni (kan. 295 § 1 KPK 1983), ordynariusze wojskowi (art. 2 § 1 *motu proprio Spirituali militum curae*) czy też ordynariusze ordynariatów obrządkowych¹⁵.

Należy przy tym zauważyć także, że władza dyspensowania, choć w ograniczonym zakresie i najczęściej tylko dla pojedynczego przypadku, przynależy także innym prezbiterom czy diakonom. Winfried Aymans i Klaus Mörsdorf skomentowali to w taki sposób: „Proboszcz i inni kapłani, a także diakoni, mają władzę dyspensowania w odniesieniu do prawa na każdym poziomie – czy to najwyższego, partykularnego, czy partykularnego prawa kościelnego – tylko wtedy, gdy takie upoważnienie zostało im wyraźnie udzielone; może to nastąpić na mocy prawa¹⁶ lub w drodze zgodnej z prawem delegacji. Ponieważ udzielenie dyspensy jest aktem władzy wykonawczej, tylko duchowni mogą być upoważnieni (kan. 129 § 1 KPK 1983)”¹⁷[tł. MP].

Należy przy tym pamiętać, że władzę dyspensowania posiadają także przełożeni w kleryckich instytutach życia konsekrowanego.

¹³ Wstęp, *Kodeks Prawa Kanonicznego*, s. 29.

¹⁴ E. SZTAFFROWSKI, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, t. 1, Warszawa 1985, s. 98.

¹⁵ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 100.

¹⁶ Są to dla przykładu sytuacje związane z małżeństwem (kan. 1079 § 2 i 3 oraz 1080 § 1 KPK 1983), a także kanon dotyczący czasów świętych (kan. 1245 KPK 1983).

¹⁷ W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, t. 1, Einleitende Grundfragen, Allgemeine Normen, Paderborn-München-Wien-Zürich 1991, s. 279.

Dyspensy wydawane przez nich dotyczyć mogą przede wszystkim praw przez nich ustalonych, ale także reguły, konstytucji czy innych praw własnych instytutu¹⁸. Ponadto ich władza pozwala również na dyspensę od obowiązku przestrzegania dni świątecznych i pokutnych¹⁹ oraz dyspensę od ślubów prywatnych w odniesieniu do swoich podwładnych i innych osób przebywających w instytucie czasowo lub na stałe²⁰.

1.3. Adresat dyspensy

Jak wskazał T. Gałkowski: „*Dispensatio* ukazuje zatem pewne dobro, które jest realizowane w odniesieniu do człowieka, który znalazł się w trudnej sytuacji wymagającej podjęcia wyjątkowych działań”²¹. To właśnie wierny niemogący sprostać normie prawa kościelnego, która wyniknęła z nadzwyczajnych okoliczności, jest adresatem rozluźnienia prawa ze strony władzy kościelnej, co dokonuje się poprzez dyspensę.

W tym miejscu warto poruszyć zagadnienie wpływu woli adresata dyspensy na jej prawną skuteczność. O ile udzielenie dyspensy temu, kto chce ją przyjąć, nie budzi wątpliwości, to jaki jest charakter udzielonej dyspensy, z której wierny nie chce już skorzystać? Najlepiej zobrazują to dwie sytuacje – dyspensa od zachowania dnia pokutnego i dyspensa od celibatu. W przypadku dyspensy udzielonej np. od zachowania wstrzemięźliwości od pokarmów mięsnych w piątek, wierny jest nią objęty niezależnie od tego, czy zamierza spożywać tego dnia mięso, czy chce zachować wstrzemięźliwość. Nieco bardziej złożonym zagadnieniem jest dyspensa od celibatu. Będzie to szczególnie widoczne w przypadku duchownego, który po wniesieniu prośby o dyspensę od celibatu zmienił zdanie i nie chciał podpisać

¹⁸ J.R. BAR, *Poradnik kanonicznego prawa zakonnego*, Warszawa 1986, s. 96.

¹⁹ Zob. G. DZIERŻON, *Dyspensowanie od obowiązków zachowania dnia świątecznego oraz dnia pokuty wynikających z przykazań kościelnych*, Prawo Kanoniczne 48(2005) 1-2, s. 121-134.

²⁰ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 126-127.

²¹ T. GAŁKOWSKI, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 76.

reskryptu zawierającego dyspensę. Jak zauważył Piotr Skonieczny, nawet w tak zakreślonej sytuacji nie można mówić o odrzuceniu dyspensy. W tym przypadku do wejścia w życie dyspensy liczy się notyfikacja tego reskryptu²². Dyspensa wywołała skutek materialnoprawny w postaci utraty stanu duchownego, zwolnienia z celibatu oraz innych kapłańskich praw i obowiązków. Podpis pod reskrytem nie oznacza przyjęcia dyspensy, a potwierdzenie przyjęcia do wiadomości faktu wydania reskryptu i jego treści. Duchownemu, który zmienił zdanie, pozostaje jedynie możliwość wystosowania prośby o ponowne włączenie do stanu duchownego²³. Udzielenie dyspensy wywołuje więc skutek niezależnie od woli jej przyjęcia. Odwołanie skutków prawnych, jakie wywołało udzielenie dyspensy, wymaga aktu prawnego po stronie odpowiedniej władzy kościelnej.

1.4. Cechy specyficzne dyspensy

Ginter Dzierżon w swojej monografii na temat dyspensy wyszczególnił historyczne kształtowanie się pojęcia dyspensy. Na podstawie tego opracowania jest możliwe dokładne wyodrębnienie cech charakterystycznych tej instytucji kanonicznej. Wskazując na stwierdzenie XII-wiecznego kanonisty Rufinusa z „*Summa Decretorum*” i późniejszych autorów – Jana Hispanusa, Huggucia z Pisy i Jana Faventino, wyszczególnił średniowieczne ujęcie elementów charakterystycznych dyspensy. Były nimi: „1) derogacja rygorów prawa; 2) konieczność wystąpienia słusznej przyczyny (*iusta causa*); 3) w przypadku szczególnym”²⁴. Słabością tego wyliczenia okazał się brak odniesienia do uprawnień kompetentnej władzy w odniesieniu do podjęcia decyzji, co zauważył Eduardo Baura²⁵. Innym mankamentem, dostrzeżonym przez Hovego, było niewskazanie na konieczność uprzedniego

²² P. SKONIECZNY, *Dyspensa od celibatu kościelnego. Próba syntezy teoretycznej*, Kraków 2018, s. 394.

²³ TAMŻE.

²⁴ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 15.

²⁵ TAMŻE.

poznania sprawy (*causae cognitio*)²⁶. W kodyfikacji z 1983 r. określono dyspensę jako rozluźnienie prawa czysto kościelnego (*lex mere ecclesiasticae*) (por. kan. 85 KPK 1983). Oznacza to, że owo rozluźnienie dotyczy ustaw wydanych przez Kościół, a więc prawa pozytywnego, co było także obecne w kodyfikacji Pio-Benedykyńskiej (por. kan. 80 KPK 1917²⁷). W tym świetle można więc wskazać elementy konstytutywne, na które składa się instytucja dyspensy. Są nimi:

1. derogacja rygorów prawa rozumiana nie jako zniesienie części prawa, ale stwierdzenie, że w danym przypadku nie ma ono zastosowania;
2. słuszna przyczyna²⁸;
3. poszczególny przypadek, wyjątkowa sytuacja;
4. uprzednie poznanie, zbadanie sprawy przez kompetentną władzę kościelną;
5. decyzja kompetentnej władzy kościelnej;
6. odniesienie do prawa pozytywnego Kościoła.

Wskazane elementy dyspensy zostały wypracowane przez tradycję kanonistyczną i można je uznać za te, które świadczą o naturze tej instytucji.

2. Dysymulacja

2.1. Pojęcie dysymulacji

Definicja legalna dysymulacji nie znajduje się w przepisach prawa. Należy jej szukać w całej doktrynie kanonistycznej. Autorzy komentujący tę figurę zgadzają się co do tego, że dysymulacja polega na świadomym

²⁶ TAMŻE.

²⁷ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, AAS 9/II (1917), s. 2-593.

²⁸ Ciekawe rozważanie na temat dyspensy bez przyczyny przeprowadził Suárez. Dzierżon, komentując je, wskazał, idąc za średniowiecznymi dekretalistami, że dyspensy bez przyczyny mógłby udzielić ustawodawca, czyli ten, kto jest autorem przepisu prawnego. – G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 28; F. SUÁREZ, *Tractatus de legibus et legislatore Deo*, lib. VI, cap. 10, 9-13, <https://archive.org/details/tractatusdelegib00suar> [dostęp 24.02.2024].

niezauważaniu bądź ignorowaniu przypadków naruszenia prawa, które wynikają z ważnych powodów²⁹. Jest to świadome „przymykanie oka”, którego dokonuje właściwy organ władzy kościelnej wobec zła (tu: naruszenie prawa), któremu albo nie można zapobiec, albo reakcja przyniosłaby jeszcze większe zło³⁰. Konieczność stosowania dysymulacji wynika ze specyfiki stanu faktycznego³¹. Najpełniej może to ukazać wyliczenie powodów dysymulacji, którego dokonali Charles Lefebvre i Andreas von Di Pauli. Konieczność dysymulacji może wynikać: „1) z braku możliwości interwencji przełożonego albo 2) z chęci uniknięcia skandalu, albo 3) z powodu niepewności przyszłości, albo 4) z powodu braku świadomości społecznej, albo 5) z chęci utrzymania istniejącego stanu rzeczy za wszelką cenę, albo 6) z braku możliwości przeciwstawienia się sprawcy, gdyż nie mógłby on przyjąć sankcji. Może też wynikać 7) z niechęci udzielenia dyspensy lub aktu tolerancji. A. Di Pauli wskazał ponadto na 8) brak celowości zastosowania prawa”³².

Dysymulacja jest środkiem uelastyczniającym prawo kościelne o charakterze wyłącznie negatywnym. Nie wnosi niczego pozytywnego do prawa, gdyż ogranicza się jedynie do braku działania organu władzy kościelnej, co w konsekwencji prowadzi do uniknięcia sankcji przez łamiącego prawo³³. Dysymulacja nie sprawia, że powstaje

²⁹ H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente im katholischen Kirchenrecht Flexibilization, Instruments in Catholic Canon Law*, w: Ancilla Iuris. Special Issue: Flexibility in Religious Law, red. R. Reichman, B. Müller-Schauenburg, 2019, s. 93-94.

³⁰ G. OLIVERO, *Dissimulatio e tolerantia nell'ordinamento canonico*, Milano 1953, s. 65-66; W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, dz. cyt., s. 273; H. PREE, *Le tecniche canoniche di flessibilizzazione del diritto: possibilita e limiti ecclesiali di impiego*, Ius Ecclesiae 12(2000), s. 413.

³¹ M. PRZYTULSKI, *Dysymulacja czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa*, dz. cyt., s. 232.

³² TAMŻE, s. 231; C. LEFEBVRE, *La dissimulation et la dispense tacite*, Ephemerides Iuris Canonici 4(1947), s. 607; A. DI PAULI, *Dissimulare poteris*, Archiv für katholisches Kirchenrecht 92(1912), s. 397.

³³ G. OLIVERO, *Dissimulatio e tolerantia nell'ordinamento canonico*, dz. cyt., s. 70; H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente*, dz. cyt., s. 94; M. PRZYTULSKI, *Dysymulacja*

nowa sytuacja prawna, ponieważ jest to fikcja prawna³⁴. Chociaż nie jest ona źródłem prawa, to można ją określić jako „swego rodzaju sytuację prawną”³⁵.

Dysymulacja nie ma charakteru stałego, lecz tymczasowy. Instytucja ta opiera się bowiem na okolicznościach uniemożliwiających skuteczne i słuszne działanie organu władzy kościelnej. Z tego powodu, gdy tylko te okoliczności ustaną, dysymulacja traci swoje uzasadnienie i ustaje. Dalsze zaniechanie działania władzy kościelnej oznaczać by mogło zaniedbanie lub przejście w inną instytucję, na przykład w tolerancję czy dyspensę³⁶.

2.2. Podmiot dokonujący dysymulacji

Dokonującym dysymulacji jest podmiot władzy kościelnej (kan. 129 § 1 KPK 1983). Dysymulacja dotyczy bowiem stosowania prawa, a nie jego przestrzegania. Istotne po stronie dysymulującego jest to, by rzeczywiście jego niedziałanie przeciwko naruszeniu prawa nie było zaniedbaniem czy ignorancją, lecz wynikało z dogłębnego namysłu i kierowania się względami słuszności. Intencjonalne niedziałanie władzy kościelnej nie może być wynikiem braku zbadania problematycznej sytuacji czy niewłaściwym jej określeniem. Dysymulacja wymaga uprzedniego namysłu i rozważenia wszystkich powodów „za i przeciw” działaniu lub zaniechaniu go. Określenie zasadności podjęcia lub zaniechania działania wynikać musi z dokładnego zbadania sprawy³⁷. Jest to wymóg sprawiedliwości, która domaga się właściwego naprawienia szkody powstałej przez naruszenie prawa. Dysymulacja nie jest jednak działaniem sprawiedliwym, lecz słusznym. Godziwym jest bowiem niepowiększanie zła. Dokładne zbadanie sprawy pozwala także określić okoliczności, w których dysymulacja straci swoje

czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa, dz. cyt., s. 233.

³⁴ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 69.

³⁵ M. PRZYTULSKI, *Dysymulacja czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa*, dz. cyt., s. 233.

³⁶ TAMŻE, s. 233-234 i 241.

³⁷ TAMŻE, s. 243.

uzasadnienie i możliwa stanie się właściwa reakcja przywracająca naruszoną sprawiedliwość. Po stronie podmiotu władzy kościelnej kluczowym czynnikiem jest świadomość naruszenia prawa i skutków, jakie pociągnie ewentualna reakcja³⁸. Tylko tak przysposobiony podmiot władzy kościelnej uniknie odpowiedzialności moralnej i prawnej za zaniedbanie. Towarzyszy mu bowiem właściwa intencja, którą nie jest potwierdzanie bezprawnego czynu przestępcy, lecz pragnienie uniknięcia eskalacji, do której doprowadziłaby jego interwencja.

W tym miejscu należy wspomnieć także, że istnieją naruszenia prawa, które nie podlegają dysymulacji, i świadomość tego muszą mieć pełniący urzędy związane z władzą w Kościele. Jak zauważył E. Baura de la Peña, sytuacja, w której konkretna osoba doświadcza krzywdy, z pewnością nie jest właściwą do dysymulacji. Doświadczenie krzywdzenia i cierpienia wynikającego z niego domaga się natychmiastowej reakcji, która uchroni pokrzywdzoną osobę i będzie dążyć do przywrócenia sprawiedliwości³⁹. Po stronie władzy kościelnej konieczne jest istnienie zgodnej z prawem i obyczajami hierarchii dóbr. Nie należy bowiem uzasadniać dysymulacji przyczynami, które są mniej istotne od ciężkości naruszenia⁴⁰.

2.3. Przedmiot dysymulacji

Przedmiotem dysymulacji jest sytuacja będąca sprzeczna z kanonicznym porządkiem prawnym⁴¹. Jak ujęli to Leonardo Caprara i Anna Sammassimo, jest to zachowanie prawnie relewantne i naganne⁴². Dysymulujący podmiot władzy kościelnej względem przedmiotu

³⁸ TAMŻE, s. 232.

³⁹ E. BAURA DE LA PEÑA, *Misericordia e diritto nella Chiesa*, w: *Ius quia iustum. Festschrift für Helmuth Pree zum 65. Geburtstag*, red. E. Guthoff, S. Haering, Berlin 2015, s. 33.

⁴⁰ M. PRZYTUŁSKI, *Dysymulacja czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa*, dz. cyt., s. 244.

⁴¹ TAMŻE, s. 232.

⁴² L. CAPRARA, A. SAMMASSIMO, *La dissimulatio tra esigenze di misericordia, legge canonica e centralità della personas*, Jus-online. Rivista di scienze giuridiche a cura della Facoltà di Giurisprudenza dell'Università Cattolica di Milano 3(2019), s. 290.

dysymulacji nie podejmuje żadnej interwencji, udając, że nic nie zauważa⁴³. Dysymulacja jest zakorzeniona w okolicznościach sytuacji sprzecznej z kanonicznym porządkiem prawnym⁴⁴. Dysymulowana sytuacja, w przeciwieństwie do dyspensy, nie zostaje włączona w ten porządek. O ile bowiem dyspensa jest swego rodzaju *lex specialis*, o tyle dysymulacja jest tylko fikcją prawną⁴⁵.

Przedmiotem dysymulacji nie musi być wyłącznie niezgodność z ustawą kościelną. Dysymulowaniu podlegać mogą także sytuacje przekraczania prawa Bożego⁴⁶. Władza kościelna nigdy nie może przyzwalać na łamanie prawa Bożego, ale w niektórych przypadkach może udawać, że nie widzi naruszenia. Dotyczy to tych sytuacji, którym nie można zapobiec lub próba zapobieżenia im przyniosłaby większą szkodę niż sam fakt naruszenia prawa Bożego, na przykład eskalując naruszenie lub uświadamiając wiernego o jego grzesznej sytuacji, której nie jest on w stanie porzucić⁴⁷.

3. Tolerancja

3.1. Pojęcie tolerancji

Kolejną instytucją kanoniczną stosowaną w sytuacji zachowania sprzecznego z ustawą kościelną jest tolerancja. W odniesieniu do niej G. Dzierżon wskazał, że ustawodawca, nie określając konkretnego zachowania, przyjmuje, że mieści się ono poza obszarem prawnym⁴⁸. W przeciwieństwie do dyspensy, tolerancja nie jest ani aktem

⁴³ H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente*, dz. cyt., s. 93-94.

⁴⁴ W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, dz. cyt., s. 273; M. PRZYTULSKI, *Dysymulacja czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa*, dz. cyt., s. 232.

⁴⁵ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 69.

⁴⁶ H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente*, dz. cyt., s. 94; E. BAURA DE LA PEÑA, *Le esigenze*, dz. cyt., s. 385.

⁴⁷ G. OLIVERO, *Dissimulatio e tolerantia nell'ordinamento canonico*, dz. cyt., s. 65-66; W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, dz. cyt., s. 273; H. PREE, *Le tecniche*, dz. cyt., s. 413.

⁴⁸ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 69-70.

prawnym *sensu stricto* (regulowanym przepisami prawa stanowionego), ani także fikcją prawną, jak dysymulacja⁴⁹. Tolerancja jest pozytywnym aktem organu władzy kościelnej, w którym odstępuje on od nakładania negatywnych skutków prawnych na wiernego, pomimo jego działania, którego władza ta nie aprobuje⁵⁰. Paździór, podsumowując opracowanie na temat tolerancji, wskazał, że postawę tolerancji można ująć jako „usposobienie pobłażliwego i dobrotliwego ducha, z którego wypływa osąd rozumu nakazujący ze słusznych racji cierpliwie znosić pewne stany uciążliwe, a nawet przeciwne naszym poglądom”⁵¹.

W niektórych przypadkach tolerancja może polegać także na pozytywnym akcie wyrażającym się w pozwoleniu ze strony kompetentnej władzy, która zachowuje pewne zastrzeżenia co do czynności czy działania⁵². W przeciwieństwie do dysymulacji władza kościelna nie ukrywa tolerowanego faktu⁵³. Gdy działanie jest złe, władza kościelna w akcie tolerancji dopuszcza je na sposób negatywny⁵⁴. Podobnie jak w przypadku dysymulacji, przy stosowaniu tolerancji musi również istnieć odpowiednio ważny powód: unikanie większego zła lub zapobieganie utracie większej wartości lub dobra. Ze względu na pozytywny czynnik subiektywnego usprawiedliwienia naruszeń ze strony władzy kościelnej, nie może być stosowana do obowiązków opartych na *ius divinum*⁵⁵. W takim przypadku jedyną możliwością

⁴⁹ TAMŻE, s. 70.

⁵⁰ TAMŻE.

⁵¹ S. PAŹDZIÓR, *Powody skłaniające przełożonego kościelnego do tolerancji lub dysymulacji*, w: *Divina et humana. Księga jubileuszowa w 65 rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisławski, Lublin 2001, s. 650.

⁵² W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, dz. cyt., s. 273.

⁵³ A. DI PAULI, *Dissimulare poteris*, dz. cyt., s. 404.

⁵⁴ F.M. CAPELLO, *Summa Iuris Publici Ecclesiastici ad normam codicis iuris canonici et recentiorum S. Sedis documentorum concinnata*, Romae 1923, s. 345, nr 269.

⁵⁵ H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente*, dz. cyt., s. 93.

byłoby zastosowanie dysymulacji⁵⁶. Można więc zauważyć, że instytucja tolerancji zawiera w sposób pozytywny element ustępstwa, który przejawia się w nienakładaniu sankcji, a tym samym jest umożliwieniem dalszego działania pomimo negatywnego stosunku władzy kościelnej wobec niego. Fornés określił to następująco: „Tolerancja polega na pozytywnej interwencji władzy kościelnej, która pomimo negatywnej oceny określonego zachowania, wyraża na nie zgodę, tworząc prawo do podążania za takim zachowaniem. Jednakże – i tu leży wyraźna różnica w stosunku do dyspensy – w przypadku tolerancji władza zazwyczaj działa za pomocą ogólnej i abstrakcyjnej normy, prawa tolerancyjnego (*tolerari potest*), które zezwala na określone zachowanie”⁵⁷ [tł. MP]. Należy przy tym zauważyć, że akt tolerancji nie wywiera wyłącznie wpływu na władzę kościelną i osoby, których dotyczy tolerancja, ale rozciąga swój zakres obowiązywania także na osoby postronne. Van Hove pisał o tym następująco: „Tolerancja przyznaje prawo, aby nikt nie mógł legalnie zakłócać korzystania z tolerowanego prawa i w ten sposób zobowiązuje innych, aby nie stawiali przeszkód w ramach ustalonej koncesji. Wręcz przeciwnie, formalnym dekretem uznaje się «możliwość tolerowania» czegoś, co sugeruje, że działanie w sposób stały, sprzeczny z prawem, jest nieuzasadnione”⁵⁸ [tł. MP].

3.2. Podmiot tolerujący

Podobnie jak w przypadku dyspensy czy dysymulacji, podmiotem udzielającym tolerancji może być tylko organ władzy kościelnej, czyli przełożony kościelny. Musi on być świadomy sytuacji przekroczenia prawa i niemożności działania⁵⁹. Chociaż negatywnie ocenia on sytu-

⁵⁶ M. PRZYTULSKI, *Dysymulacja czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa*, dz. cyt., s. 240.

⁵⁷ J. FORNÉS, *Legalidad y flexibilidad en el ejercicio de la potestad eclesiástica*, dz. cyt., s. 143-144.

⁵⁸ Cyt. za: G. MICHIELS, *Normae generales Juris Canonici. Commentarius Libri I Codicis Juris Canonici*, t. 2, *De consuetudinis, de temporis supputatione, de rescriptis, de privilegiis, de dispensationibus*, wyd. 2, Parisiis-Tornaci-Romae 1949, s. 681.

⁵⁹ H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente*, dz. cyt., s. 93.

ację, to przyzwala na nią⁶⁰. Przełożony kościelny, widząc przekroczenie prawa, decyduje się znosić to cierpliwie, a nawet zaaprobować⁶¹. W przeciwieństwie do dyspensy, w której całkowicie zgadza się z sytuacją i nie tyle przyzwala na nią, co daje prawo specjalne do przekraczania ustawy ogólnej. Tolerancja podobna jest do dysymulacji, bo jest wyborem mniejszego zła, lecz w przeciwieństwie do niej nie jest udawaniem ignorancji, ale aktem władzy o charakterze pozytywnym.

3.3. Przedmiot tolerancji

Przedmiotem aktu tolerancji jest zazwyczaj niezgodna z dyscypliną kościelną sytuacja, w której znajdują się wierni. Akt ten dokonuje się przy pomocy *lex tolerans*, którą władza kościelna obejmuje taką sytuację. Giuseppe Olivero określił to następująco: „Autorytet Kościoła konstruuje nowy opisowy przypadek postępowania, który jest już rozpowszechniony wśród mniej lub bardziej rozległego kręgu wiernych i który nierzadko będzie miał swoje materialne korzenie w normach innych porządków, niezgodnych z dyscypliną Kościoła. Teraz reguła ustanawiająca tolerancję, poparta waloryzacją, która w ten sposób dyktuje wymóg mniejszego zła, sama w sobie będzie stanowić prawo lub prawo wiernych do zachowywania się zgodnie z sytuacją opisaną przez *lex tolerans*”⁶² [tł. MP].

Kolejną istotną sprawą jest określenie wpływu tolerancji na wiernych, którzy podejmują działanie nią objęte. Już wcześniej wspomniano o braku sankcji ze strony przełożonego kościelnego i ochronie ze strony władzy kościelnej w przypadku, gdyby ktoś utrudniał dochodzenie uprawnień nabytych w drodze aktu tolerancji. Konieczne jest także poczynienie refleksji na temat odpowiedzialności moralnej wiernych przekraczających ogólną dyscyplinę kościelną. G. Olivero określił to następująco: „Na razie ograniczmy się do powtórzenia, że skutkiem *lex tolerans* jest przyznanie wiernym prawa do zachowywania się zgodnie z nim; z czego natychmiast wynika pierwsza

⁶⁰ G. MICHIELS, *Normae generales Juris Canonici*, dz. cyt., s. 681.

⁶¹ TAMŻE.

⁶² G. OLIVERO, *Dissimulatio e tolerantia nell'ordinamento canonico*, dz. cyt., s. 171.

konsekwencja: w przeciwieństwie do dysymulacji, usprawiedliwia grzech (przynajmniej w takim zakresie, w jakim grzech byłby ukonstytuowany przez zwykłą sprzeczność z dyscypliną kościelną). Co więcej, nie tylko zapewnia bezkarność wiernym na obu forach, ale także, w hołdzie przyznanemu prawu, nadaje skuteczność postępowaniu tolerowanemu w ramach systemu, w którym sam w sobie jest w stanie wywołać takie nierepresyjne reperkusje⁶³ [tł. MP]. W tym świetle widać wyraźnie, że instytucja tolerancji przyczynia się do realizacji zasady *salus animarum suprema lex*, gdyż umożliwia ściąganie z wiernych ciężaru prawa, które jest zbyt trudne do uniesienia. Wobec powyższego stało się jasne, że przedmiot aktu tolerancji, jako niezgodny z porządkiem kanonicznym, nie może być przyczyną negatywnych skutków od władzy kościelnej i osób trzecich.

W tym miejscu warto postawić hipotezę, że akt tolerancji nie musi zawsze obejmować sytuacji sprzecznej z kanonicznym porządkiem prawnym. Może przecież zdarzyć się, że władza kościelna z jakichś względów będzie musiała ukształtować swoje odniesienie do sytuacji nieregulowanej prawem Kościoła (*praeter legem*), której w całości lub części nie akceptuje, ale nie jest w stanie nic z tym zrobić lub próba interwencji wywołałaby gorszą w skutkach eskalację. W takiej to sytuacji akt tolerancji mógłby znaleźć swoje zastosowanie, bo choć nie obejmowałby naruszenia dyscypliny kościelnej, to jednak dotyczyłby sytuacji, która nie znalazła akceptacji władzy kościelnej.

3.4. Instytucja tolerancji w aktualnym prawodawstwie

Powyżej przedstawiono ogólnokanonistyczne rozważania na temat instytucji tolerancji. Figura ta została wspomniana w kan. 5 § 1 KPK 1983 w kontekście kanonicznego dziedzictwa prawnego (*traditio canonica* z kan. 6 § 2 KPK 1983)⁶⁴. O instytucji tolerancji traktuje także magisterium papieskie. Tolerancja, choć formalnie uważana za uszczerbek dla prawa pisanego, które jednak samo w sobie pozostaje niezmienione, według magisterium papieskiego nie powinna być

⁶³ TAMŻE.

⁶⁴ H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente*, dz. cyt., s. 93.

rozumiana jako umniejszenie mocy prawa, „ale jako jego uzupełnienie”, ponieważ elementy takie jak tolerancja „faktycznie zapewniają osiągnięcie jego podstawowego celu”, co wskazał św. Jan Paweł II w przemówieniu do członków Roty Rzymskiej w 1998 r.⁶⁵

4. Epikeia

W dyspensie, dysymulacji i tolerancji odpowiedzialność za zbada-
nie danej sytuacji i decyzja o odstąpieniu od *rigor iuris* spoczywa
na władzy kościelnej. Inaczej jest w przypadku epikei. Tu akcent
jest położony na wiernego, który sam podejmuje decyzję o tym, czy
będzie przestrzegał określonego prawa, czy nie. Nie odbywa się przy
tym konsultacja z przełożonym kościelnym⁶⁶.

4.1. Epikeia w doktrynie kanonistycznej

Korzeni nauczania o epikei można upatrywać w wywodach Ary-
stotelesa zawartych w *Etyce nikomachejskiej*⁶⁷. Sobański, omawiając
arystotelesowskie ujęcie epikei, wskazał, że epikeia to „korektura
prawa w duchu prawodawcy. Nie jest ona kompromisem etycznym,
lecz uznaniem nadrzędności słuszności i prawa naturalnego nad pra-
wem pozytywnym”⁶⁸. Epikeia jest ściśle powiązana z zagadnieniem
sprawiedliwości, bo w swoich założeniach dąży do jej realizacji, a nie
do rebelii. Stosując epikeię, należy kierować się przekonaniem, że
w tej konkretnej sytuacji prawodawca postąpiłby tak samo i kiero-
wałby się zasadą nadrzędnej słuszności w przekroczeniu dyspozycji
prawa pozytywnego⁶⁹.

Ważne uzupełnienie nauki Arystotelesa dotyczącej epikei wniósł
św. Tomasz z Akwinu. Wzbogacił ją osiągnięciami myśli rzymskiej
i chrześcijańskiej. Święty Tomasz wskazał, że korzystanie z epikei

⁶⁵ H. PREE, *Le tecniche*, dz. cyt., s. 410-411.

⁶⁶ G. MICHIELS, *Normae generales Juris Canonici*, dz. cyt., s. 680.

⁶⁷ R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, t. 1, Teoria prawa ko-
ścielnego, Warszawa 2001, s. 130.

⁶⁸ TAMŻE.

⁶⁹ TAMŻE.

wynika z faktu korzystania przez człowieka z rozumu praktycznego i wyswobadzającego działania łaski Ducha Świętego⁷⁰.

Francisco Javier Urrutia, komentując odniesienie współczesnych kanonistów do omawianego zagadnienia, zauważył, iż kontynuują oni tomistyczną linię rozumowania. Przyczyną zaprzestania obowiązywania prawa jest słusność. F.J. Urrutia zauważył także, że współcześni kanoniści poszli w kierunku kazuistyki, wprowadzając rozróżnienie między słusnością a epikeią. W tym ujęciu słusność rozumiana była raczej jako zasada interpretacji ustawy zgodnie z łagodnym usposobieniem prawodawcy⁷¹. Velasio De Paolis i Andrea D'Auria uważają natomiast, że epikeia jest normą wyższego rzędu. Choć nie jest ona normą o charakterze prawnym, lecz moralnym, to znajduje swoje zastosowanie w interpretacji zasady prawnej z perspektywy celu prawa i sprawiedliwości w sensie absolutnym⁷². Do skorzystania z epikei konieczne jest postępowanie w dobrej wierze⁷³.

Pawłuk, konstruując pojęcie epikei, wskazał, że jest to „sposób roztropnego stosowania prawa pozytywnego w wyjątkowej sytuacji, oparty na założeniu, że ustawodawca w danym przypadku nie mógł i nie chciał zobowiązać z całą słusnością”⁷⁴. Należy jednak w tym miejscu wykazać pewną nieścisłość tej definicji, bowiem epikeia nie jest związana ze stosowaniem prawa, lecz jego przestrzeganiem⁷⁵. W. Aymans i K. Mörsdorf wskazują, że epikeia „to subiektywna decyzja sumienia, że prawo nie jest wiążące, ponieważ jego przestrzeganie byłoby złe lub szkodliwe w konkretnym przypadku”⁷⁶.

⁷⁰ TAMŻE, s. 131.

⁷¹ F.J. URRUTIA, *Les normes générales. Commentaire des canons 1-203*, Paris 1994, s. 36.

⁷² V. DE PAOLIS, A. D'AURIA, *Le Norme Generali*, dz. cyt., s. 258.

⁷³ G. DZIERŻON, *Dyspensa*, dz. cyt., s. 68.

⁷⁴ T. PAWŁUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1, Zagadnienia wstępne i normy ogólne, Olsztyn 1985, s. 237.

⁷⁵ R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, t. 1, dz. cyt., s. 130

⁷⁶ W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, dz. cyt., s. 271-272.

4.2. Podmiot epikei

Epikeia nie jest formą zniesienia ustawy. Dotyczy jedynie osoby, która znalazła się w zasięgu jej obowiązywania i nie może sprostać jej wymogom⁷⁷. Helmuth Pree zauważył, że jeżeli osoba, której dotyczy norma, znajduje się w sytuacji poważnych wątpliwości co do istnienia obowiązku prawnego lub jego spełnienie wydaje jej się niewspółmierne trudne albo wręcz niemożliwe, a nie ma możliwości autorytatywnego wyjaśnienia (np. uzyskania dyspensy), z pomocą przychodzi jej epikeia, czyli osąd sumienia o treści: „gdyby prawodawca znał ten konkretny przypadek z jego nieproporcjonalną trudnością, zwolniłby go z obowiązku prawnego” [tł. MP]⁷⁸. Chociaż ten osąd sumienia nie ma prawnego wpływu na istnienie lub nieistnienie obowiązku prawnego, uwalnia daną osobę od moralnego obowiązku przestrzegania (w sumieniu). Epikeia jest wyrazem szacunku dla przekonań sumienia, a tym samym podkreśla aspekt wolności sumienia jako centralny element godności osoby ludzkiej. Jeśli w konkretnej sytuacji przestrzeganie prawa jest niemożliwe, osoba, której norma dotyczy, jest zwolniona z obowiązku również na płaszczyźnie prawnej, w myśl zasady *impossibulum nulla est obligatio*. Dotyczy to również przypadku niemożliwości moralnej (tj. niemożliwej do przezwyciężenia lub nieproporcjonalnej trudności w stosunku do przedmiotu i wagi prawa). Zasada ta pozwala znaleźć rozwiązanie w sytuacji niemożności przestrzegania pozytywnych obowiązków⁷⁹.

Epikeia nie jest więc instytucją kanoniczą *sensu stricto*. Ze względu jednak na ścisłe połączenie z rzeczywistością prawa, jest ona wymieniana przez kanonistów wśród innych instrumentów uelastyczniających prawo kościelne. Charakterystyczną cechą epikei jest to, że o jej zastosowaniu decyduje poszczególny wierny, który znalazł się w zasięgu obowiązywania ustawy kościelnej, nie mogąc jej sprostać. Choć normalną drogą do uzyskania zgody na niezachowanie dyspozycji tej ustawy byłoby zwrócenie się do kompetentnej władzy kościelnej

⁷⁷ R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, t. 1, dz. cyt., s. 133.

⁷⁸ H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente*, dz. cyt., s. 94.

⁷⁹ TAMŻE, s. 94-95.

na przykład o dyspensę, to w sytuacji niemożności kontaktu, wierny we własnym sumieniu może określić, że dla jego sytuacji obowiązek ustawowy został wyłączony. Wiernemu powinno towarzyszyć przekonanie, że gdyby ustawodawca kościelny znał jego położenie, to również przychyliłby się do takiego samego rozwiązania⁸⁰.

4.3. Przedmiot epikei

Jak już wynika z powyższego opisu, przedmiotem epikei jest sytuacja, w której obowiązujące prawo jest uznane za złe lub szkodliwe w konkretnym przypadku⁸¹. Dokładne ujęcie przedmiotu epikei przedstawił Francisco Suaréz, wskazując konkretne sytuacje, w których można ją stosować. Są to przypadki: „(1) gdy ustawa utraciła swój cel, co rozumieć należy w ten sposób, że jej przestrzeganie przyniosłoby w konkretnym przypadku ciężką szkodę (ilustruje to przykładem otwarcia bram miasta wbrew zakazowi, ale ze względu na dobro ogólne), (2) gdy ma miejsce kolizja ustaw, (3) gdy przestrzeganie ustawy byłoby możliwe jedynie z nadzwyczajnymi trudnościami, nieodpowiadającymi intencjom prawodawcy”⁸². Przedmiotem epikei jest więc sytuacja o charakterze prawnym zobowiązująca do określonego działania bądź zaniechania, której z racji słusznościowych nie można wypełnić, a o czym decyzję we własnym sumieniu podejmuje wierny, ufając, że jego postępowanie spotkałoby się z aprobatą władzy kościelnej⁸³.

Zakończenie

W powyższym opracowaniu przedstawiono dyspensę, dysymulację, tolerancję i epikeię jako instrumenty pozwalające nie zastosować się pod *rigor iuris* w sytuacji niemożności wypełnienia dyspozycji ustawy kościelnej. Każda z figur ma swoją specyfikę i zakres oddziaływania. O ile dyspensacja i tolerancja znajdują swoje miejsce w prawie

⁸⁰ TAMŻE, s. 94.

⁸¹ W. AYMANS, K. MÖRSDORF, *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, dz. cyt., s. 271-272.

⁸² R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, t. 1, dz. cyt., s. 132.

⁸³ H. PREE, *Flexibilisierungsinstrumente*, dz. cyt., s. 94.

stanowionym, o tyle dysymulacja i epikeia nie są w żaden sposób skodyfikowane. Odstąpienie od zachowania ustawy kościelnej z powodu faktycznej niemożności czy wielkiej trudności z jej wyegzekwowaniem znajduje swoje rozwiązanie poprzez omówione figury. Realizacja celu prawa kanonicznego, jakim jest *salus animarum*, nie w każdym przypadku oznacza dokładne zachowanie litery prawa. W ramach słuszności kanonicznej istnieją bowiem sposoby uelastyczniania prawa kościelnego, które służą Kościołowi i poszczególnym wiernym w rozwiązaniu sytuacji związanych z niemożnością przestrzegania dyspozycji poszczególnych ustaw kanonicznych.

Na podstawie przedstawionego opracowania można zauważyć, że elastyczne podejście do prawa kościelnego jest dopuszczalne. Ze względu na szczegółowe uregulowanie w Kodeksie najpopularniejszym instrumentem tego rodzaju jest dyspensa. Znajduje ona częste zastosowanie w praktyce życia wspólnoty Kościoła. Jednak możliwe jest także korzystanie z pozostałych narzędzi, tj. z tolerancji i dysymulacji. Przełożeni kościelni chcący się nimi posługiwać powinni zachować należytą roztropność i uważność, gdyż niewłaściwe ich użycie może skutkować oskarżaniem ich o zaniedbanie, ignorancję zawinioną lub też sprzyjanie czynom przestępnym. Władza kościelna korzystająca z tych instrumentów powinna być świadoma hierarchii dóbr, którym należy się ochrona prawna, i społecznych skutków swoich decyzji. W odniesieniu do epikei, która może być instrumentem używanym przez wszystkich, należy zwrócić uwagę na odpowiednią formację wewnętrzną wiernych, by intencją stosujących to narzędzie było zawsze większe dobro, a nie jedynie chęć uniknięcia ciężaru prawa.

Bibliografia

Źródła

- Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 75(1983), pars II, s. 1-317. Tekst łacińsko-polski: Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, AAS 9/II(1917), s. 2-593.

Literatura

- AYMANS W., MÖRSDORF K., *Kanonisches Recht. Lehrbuch aufgrund des Codex Iuris Canonici*, t. 1, Einleitende Grundfragen, Allgemeine Normen, Paderborn-München-Wien-Zürich 1991.
- BAR J. R., *Poradnik kanonicznego prawa zakonnego*, Warszawa 1986.
- BAURA DE LA PEÑA E., *Le esigenze giuridiche nel rilascio di dispense*, *Ius Canonicum* [Escritos en honor de Javier Hervada. Volumen especial] (1999), s. 379-394.
- BAURA DE LA PEÑA E., *Misericordia e diritto nella Chiesa*, w: *Ius quia iustum*. Festschrift für Helmuth Pree zum 65. Geburtstag, red. E. Guthoff, S. Haering, Berlin 2015, s. 23-37.
- CAPELLO M., *Summa Iuris Publici Ecclesiastici ad normam codicis iuris canonici et recentiorum S. Sedis documentorum concinnata*, Romae 1923.
- CAPRARA L., SAMMASSIMO A., *La dissimulatio tra esigenze di misericordia, legge canonica e centralità della persona*, w: *Ius-online*. Rivista di scienze giuridiche a cura della Facoltà di Giurisprudenza dell'Università Cattolica di Milano 3(2019), s. 279-317.
- DE PAOLIS V., D'AURIA A., *Le norme generali. Commento al Codice di Diritto Canonico*, Roma 2014.
- DI PAULI A., *Dissimulare poteris*, *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 92(1912), s. 250-269 i 397-414.
- DZIERŻON G., *Dyspensa w kanonicznym porządku prawnym*, Warszawa 2020.
- DZIERŻON G., *Dyspensowanie od obowiązków zachowania dnia świątecznego oraz dnia pokuty wynikających z przykazań kościelnych*, *Prawo Kanoniczne* 48(2005) 1-2, s. 121-134.
- FORNÉS J., *Legalidad y flexibilidad en el ejercicio de la potestad eclesiástica*, *Ius Canonicum* 38(1998) 75, s. 119-145.
- GAŁKOWSKI T., *Dyspensa od prawa Bożego*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 22(2013), s. 67-79.
- GAŁKOWSKI T., *Prawo Boże w kanonistyce*, Warszawa 2023.
- KRAJCZYŃSKI J., *Dyspensa*, w: *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 632-641.
- KRAJCZYŃSKI J., *Władza dyspensowania proboszcza i innego prezbitera lub diakona*, w: *Prawo Kanoniczne* 55(2012) 4, s. 21-38.
- LEFEBVRE C., *La dissimulation et la dispense tacite*, *Ephemerides Iuris Canonici* 4(1947), s. 606-626.
- MICHIELS G., *Normae generales Iuris Canonici. Commentarius Libri I Codicis Iuris Canonici*, t. 2, *De consuetudinis, de temporis supputatione, de rescriptis, de privilegiis, de dispensationibus*, wyd. 2, Parisiis-Tornaci-Romae 1949.
- OLIVERO G., *Dissimulatio e tolerantia nell'ordinamento canonico*, Milano 1953.
- PAWLUK T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1, Zagadnienia wstępne i normy ogólne, Olsztyn 1985.

- PAŹDZIÓR S., *Powody składające przełożonego kościelnego do tolerancji lub dysymulacji*, w: *Divina et humana. Księga jubileuszowa w 65 rocznicę Urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisławski, Lublin 2001, s. 649-660.
- PREE H., *Le tecniche canoniche di flessibilizzazione del diritto: Possibilità e limiti ecclesiali di impiego*, *Ius Ecclesiae* 12(2000), s. 375-418.
- PREE H., *Flexibilisierungsinstrumente im katholischen Kirchenrecht Flexibilization, Instruments in Catholic Canon Law*, w: *Ancilla Iuris. Special Issue: Flexibility in Religious Law*, red. R. Reichman, B. Müller-Schauenburg, 2019, s. 86-95.
- PRZYTUŁSKI M., *Dysymulacja czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa*, *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 33(2023) 23, s. 229-246.
- SKONIECZNY P., *Dyspensa od celibatu kościelnego. Próba syntezy teoretycznej*, Kraków 2018.
- SOBAŃSKI R., *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, t. 1, Teoria prawa kanonicznego, Warszawa 2001.
- SUÁREZ F., *Tractatus de legibus, et legislatore Deo*; <https://archive.org/details/tractatusdelegib00suar> – [dostęp 24.02.2024].
- SZTAFAROWSKI E., *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 1, Warszawa 1985.
- URRUTIA F. J., *Les normes générales. Commentaire des canons 1-203*, Paris 1994.
- ZABOROWSKI M., *Dyspensa w prawodawstwie kościelnym*, *Prawo Kanoniczne* 56(2013) 1, s. 31-45.

INSTYTUCJE KANONICZNE WYŁĄCZAJĄCE OBOWIĄZYWALNOŚĆ PRAWA KOŚCIELNEGO W SYTUACJI NIEMOŻNOŚCI JEGO ZACHOWANIA

Streszczenie: W życiu Kościoła zdarzają się sytuacje, w których wierni nie mogą sprostać wymogom obowiązującej ustawy kościelnej. I choć zachowanie przepisów prawa kanonicznego stanowi naturalną drogę dla wierzących, to nawet niemożność ich zachowania nie umniejsza naczelnemu prawu, jakim jest zbawienie dusz. Realizacja tego najwyższego prawa dokonuje się przez instytucje dyspensy, dysymulacji, tolerancji, a także epikei. W opracowaniu scharakteryzowano każdą z tych figur, wskazując na ich specyfikę i wzajemne różnice.

Słowa kluczowe: dyspensa, dysymulacja, tolerancja, epikeia.

CANONICAL INSTITUTIONS SUSPENDING THE BINDING FORCE OF ECCLESIASTICAL LAW IN SITUATIONS OF INABILITY TO OBSERVE IT

Summary: In the life of the Church, situations sometimes arise in which the faithful are unable to comply with the requirements of the applicable ecclesiastical law. And although the observance of canon law constitutes the ordinary path for believers, even the inability to observe its provisions does not diminish the supreme law, which is the salvation of souls. The implementation of this highest law is carried out through the canonical institutions of dispensation, dissimulation, tolerance

and epikeia. The paper characterises each of these institutions, highlighting their specific features and mutual distinctions.

Keywords: dispensation, dissimulation, tolerance, epikeia (*tlum. M. Bugaj*).